

Spoleczne problemy oraz zagrożenia młodzieży – na podstawie badań w wybranych miejscach województwa pomorskiego oraz obwodu lwowskiego (Ukraina)

**Social problems and threats of youth - based on research in selected places in the
Pomeranian Province and the Lviv Oblast (Ukraine).**

Paweł Bykowski¹

¹ Wydział Zarządzania i Ekonomii Politechniki Gdańskiej

Number of characters: 34 375 (with abstracts, summaries and cover). Number of images: 0 x 1 000 characters (lump sum)=0 000 characters.
Total: Number of characters: 34 375 (with abstracts, summaries, cover and graphics)= 0,859 spreadsheets publishing.

**Słowa klucze: Gdańsk, Stary Sambor, Ukraina, młodzież, tożsamość, zagrożenia społeczne,
zjawiska społeczne, badania społeczne**

**Key words: Gdansk, Stary Sambor, Ukraine, identity, youth, social threats, social
phenomenas, social research**

Streszczenie

Artykuł jest (częściowym) wynikiem badań prowadzonych w latach 2016-2017 wśród młodzieży z terenu Gdańska oraz młodzieży z terenu wybranych miejscowości obwodu lwowskiego (Ukraina). Skupiam się tu na wynikach i opisie badań nad tożsamością wśród młodych gdańszczan oraz młodzieży ze Starego Sambora oraz Sambora. W niniejszym artykule pojawia się opis zagrożeń społecznych charakterystycznych dla obu badanych grup oraz wpływ tych zagrożeń na kształtowanie się tożsamości.

Opisuję jak zmienia się tożsamość, czy i jak aktualnie się ona kształtuje, co ją wyznacza, jaki jest jej charakter. Artykuł jest analizą społecznych zagrożeń, poczucia tożsamości na terenach pogranicza jakim jest Stary Sambor/ Sambor, ale i Gdańsk oraz przyczyn ich powstawania.

Summary

Article describes a piece of social research (2016-2017) conducted by the author among junior high school students and students of University/ Technical University of Gdansk and junior high school and students from Stary Sambor and Sambor (Ukraine). The article describes the phenomenon of changing attitudes and behaviors, as well as a sense of danger among students. This article presents description of the social threats characteristic for both groups and the influence of these threats on their identity.

This article describes the phenomenon of youth identity. It shows differentiation - many aspects of identity formation. The article shows the social threats, local identity of Gdansk and Stary Sambor / Sambor and the conditions of its creation.

Banałem jest stwierdzenie, iż fundamentem ludzkiego ‘bycia w świecie’ jest tożsamość, która wyrasta na wartościach i znaczeniach obecnych w najbliższej, lokalnej grupie. Z drugiej strony nasze identyfikacje zakorzenione są w miejscach ulokowanych w przestrzeni – zarówno fizycznej, jak również tej, na którą składają się społeczne relacje. Tożsamość kształtowana jest też niestety poprzez poczucie zagrożenia, stany i zjawiska, które nas dotyczą i otaczają - to jacy jesteśmy jest bowiem silnie powiązane z tym czego doświadczamy.

W niniejszym artykule chciałbym podjąć się problemu występujących zagrożeń, które mają wpływ na kształtowanie się tożsamości młodego pokolenia wybranych obszarów woj. pomorskiego oraz obwodu lwowskiego (Ukraina). Skupię się na badaniach młodzieży w Gdańsku oraz Starym

Samborze i Samborze na Ukrainie. Będę poszukiwał odpowiedzi na pytania o podstawowym znaczeniu dla tworzenia się tożsamości młodego człowieka:

1. W oparciu o jakie wartości i postawy kształtuje się tożsamość (indywidualna i zbiorowa) młodych Gdańszczan oraz młodych mieszkańców Starego Sambora/ Sambora? Czy w kształtowaniu się tożsamości widać pewne zagrożenia?
2. Czy w kontekście własnego rozwoju widzą respondenci pewne zagrożenia?
3. Jakie występują u badanych zwyczaje, charakterystyczne zachowania i rytuały? Co oznacza dla badanych grup wspólnotowość, jakie miejsce w pałęcie społecznych odniesień zajmuje rodzina, lokalność, środowisko lokalne, ojczyzna prywatna, ojczyzna ideologiczna, środowisko międzynarodowe (np. Europa/ Unia Europejska)?
4. Jaką rolę w konstruowaniu zbiorowej tożsamości badanych grup odgrywa historia i pamięć o przeszłości?

Gdańsk – miasto niejednoznaczne, z wielokulturowością obecną w jego przeszłości – wydaje się być znakomitym miejscem do podjęcia badań nad poczuciem tożsamości, nad ujęciem losów badanej grupy w relacji przestrzeń-tożsamość, nad analizą tego co zagraża w prawidłowym rozwoju. Gdańsk jako miasto kulturowego pogranicza, od wieków pozostaje na styku wielu kultur; nawet jednorodność etniczna datująca się od 1945 r. nie ma charakteru pełnej jednorodności społecznej. Ma to zapewne wpływ na kształtowanie się wielu zjawisk i procesów społecznych.

Stary Sambor oraz nieodległy Sambor (obwód lwowski, Ukraina) - miasta do 1939 r. w granicach Polski, obecnie zachodnia Ukraina, zamieszkałe przede wszystkim przez Ukraińców; tylko niewielki procent obecnych mieszkańców stanowią Polacy lub Rosjanie. Miasta te zmagają się z wieloma problemami charakterystycznymi dla państwa ukraińskiego przechodzącego wielopłaszczyznową transformację społeczno-ustrojowo-ekonomiczną po uzyskaniu niepodległości, a szczególnie po rewolucji godności 2014 roku. Fakt ten ma niewątpliwy wpływ na rozwój życia społecznego we wszystkich jego aspektach, także na pojawiające się zagrożenia.

Tożsamość - kilka refleksji teoretycznych

Elementem, który ma niebagatelny wpływ na rozwój młodego człowieka jest kształtowanie się (zwłaszcza w warunkach zagrożeń) jego tożsamości.

Najogólniej rzecz ujmując tożsamość to „świadomość siebie” w rozmaitych aktach autoidentyfikacji, zawsze w odniesieniu do określonej zbiorowości i przestrzeni. Biorąc pod uwagę dynamikę zmian współczesnego świata uchwycenie i opisanie stanu owej świadomości może być niekiedy adekwatne dosłownie „przez chwilę”. A jednak, a może właśnie dlatego, literatura przedmiotu jest aż nadto bogata w różnorodne ujęcia problematyki tożsamości, co oczywiście świadczy o wadze tego zagadnienia tak dla nauki, jak i życia codziennego.

Większość, jak sądzę, współczesnych badaczy społecznych zgodzi się z twierdzeniem, lub też nie może zignorować teoretycznego podejścia, zgodnie z którym istotą tożsamości jest jej procesualność. Podobnie jak rozwój człowieka jest procesem, w najprostszy sposób można wskazać na procesy socjalizacji, aby przyjąć za pewnik, iż zmiany „własnej świadomości” oraz sądów na swój temat muszą podlegać określonym zmianom pod wpływem „wrastania” w życie społeczne. Pytanie, jakie tu powstaje dotyczy tego, czy stanem idealnym i niejako wieńczącym proces kształtowania się tożsamości jest uzyskanie przez jednostkę potwierdzenia obrazu siebie przez otoczenie? Czy też może jest tożsamość nieustającym wysiłkiem samookreślenia się w codziennych praktykach społecznych i interakcjach w otaczającym kulturowym porządku? Czy „dyfuzja tożsamości”⁴⁸, o której przed laty pisał Erik Erikson ma w istocie oznaczać stan patologiczny, czy jednak określenie to może służyć do opisu stanu, w którym w stale odtwarzającym się zbiorze

⁴⁸ Zob. Z Bokszański, Tożsamości zbiorowe, Warszawa 2008, s. 33.

znaczeń i wartości mamy zdolność do świadomych aktów autoidentyfikacji poprzez myśli i działania. Dzięki takim zabiegom tożsamościowym możemy pozostać wierni sobie samym z przeszłości i równolegle zachować odrębność od innych. Rozróżnia się dwa aspekty tożsamości zbiorowej. Pierwszy to aspekt kontynuacji, w którym nacisk pada na takie wartości, jak: kontynuacja, przeszłość, trwałość, odtwarzanie, pozostawanie w ramach określonej zbiorowości. Drugi aspekt to odrębność, a więc koncentracja uwagi na tym, czy/kim *się nie jest*. Tożsamość jest tutaj widziana jako kontrast między „nami” a „innymi”⁴⁹.

W rezultacie warto zauważyć, że zjawisko tożsamości zachodzi wtedy, czy też ma sens wówczas, gdy występują oba wymienione korelaty. Innymi słowy posiadamy tożsamość, tj. jesteśmy „świadomi siebie” w momencie, w którym dostrzegamy własną odrębność. Idąc dalej można skonstatować, że tożsamość ma charakter „graniczny”.

Podobnie, gdy rozważamy problem tożsamości, to jawi się on w bardzo wyrazisty sposób na obszarach pogranicza (badane przeze mnie obszary na Ukrainie są terenami pogranicza; Pomorze/Gdańsk ze względu na aspekt społeczno-kulturowy także ma podobny wymiar). Choć często spotkać można opinię, że właśnie tożsamości z pogranicza są zjawiskiem wysoce złożonym, wręcz problematycznym. Badanie tożsamości „z pogranicza” rozumianego w znaczeniu krzyżowania się kultur przedzielonych pasem granicznym lub też kultur rozwijających się z dala od centrum politycznego, wymaga refleksji nie tylko teoretycznej, lecz także historycznej. Z dużym prawdopodobieństwem możemy postawić hipotezę o zmienności kształtów tożsamości w procesie dziejowym na terenach „granicznych”, a jako zmienne postawić dwa czynniki: makro- i mikrospołeczny. Pierwszy będzie wynikiem wielkich dziejowych wydarzeń i zmian politycznych, w tym przynależności państwowej badanego obszaru. Drugi natomiast czynnik stanowi wynik kontaktów międzykulturowych, zawsze bardziej intensywnych na tego rodzaju terytoriach.

Natomiast chciałbym jeszcze zwrócić uwagę na inny element, który w moim przekonaniu owocuje konkretnymi orientacjami wobec rzeczywistości – tak w przypadku młodych gdańszczan, jak i samborzan. Chodzi o wielokulturowość, która jest ściśle związana z obszarami pogranicza i może być oczywiście zjawiskiem realnym, ale może być też stanem świadomości, konstruktem przeszłości, mitem, na bazie, którego tworzymy obraz własnej grupy. Zwracam na to uwagę w tym miejscu, gdyż zanim podjąłem badania nad obiema populacjami, miałem świadomość występowania złożoności w obu obszarów. Więcej, było to pole instynktownie łączące moje rozważania nad obiema populacjami, a jednak leżącymi w tak odległych od siebie kierunkach. Zacząłem się mianowicie zastanawiać po pierwsze nad tym, w jaki sposób różnorodność kulturowa kształtuje tożsamości kolektywne wśród młodych ludzi, lecz także jak zjawiska: poczucie wyalienowania, niedostatek ekonomiczny, trudna sytuacja na rynku pracy, brak perspektyw może wpływać na kształtowanie się tożsamości. I czy może temu szkodzić?

Metodologia. Przegląd uzyskanych wyników

Badanie zostało przeprowadzone metodą ilościową oraz jakościową. Metoda ilościowa – pomiar przy wykorzystaniu ankietowania jako techniki badawczej, gdzie narzędziem był kwestionariusz ankietowy o wysokim stopniu standaryzacji z pytaniami otwartymi, zamkniętymi rozstrzygającymi oraz zamkniętymi z przygotowaną kafeterią odpowiedzi. Ogółem przebadano 225 osób (Gdańsk) - studentów studiów I i II stopnia różnych uczelni wyższych Trójmiasta, osób z tej kategorii wiekowej już pracujących oraz uczniów wybranych szkół średnich. Przeprowadzono także dwadzieścia trzy wywiady otwarte; jako narzędzie zastosowano dyspozycje do pytań zadawanych w jego trakcie.

Badania ilościowe prowadzono w okresie marzec – maj 2017 roku, wywiady otwarte – w czerwcu tego roku. Przyjęto następujące pytania badawcze (w obu grupach badawczych):

- zjawiska społeczne charakterystyczne dla obu grup badawczych

⁴⁹ Z. Bokszański, op. cit., s. 110.

- badanie w obszarze wiedzy retrospektywnej: jak kształtuje się wiedza dotycząca losów Gdańska oraz Sambora i Starego Sambora przed 1945 rokiem i po nim;
- jakie jest poczucie lokalnej identyfikacji i zakorzenienia badanej młodzieży;
- wiedza i ocena współczesności; ocena zmian i przeobrażeń obu miast;
- wiedza i orientacja wobec współczesnego Gdańska oraz Starego Sambora/ Sambora;
- jak wyglądają plany dotyczące przyszłości; czy respondenci wiążą przyszłość z Gdańskiem oraz Starym Samborem/ Samborem

Badania na Ukrainie także miały charakter ilościowy i jakościowy. Ogółem przebadano 315 uczniów z terenu obwodu lwowskiego - w niniejszym artykule skupię się na odpowiedziach młodzieży z terenu Starego Sambora oraz Sambora.

Przeprowadzono także 24 wywiady otwarte na podstawie dyspozycji do listy pytań. W tym badaniu także rozmawiano ze uczniami oraz studentami wybranych szkół z terenu Starego Sambora. Badania były prowadzone w latach 2016-2017.

Przegląd uzyskanych wyników chciałbym rozpocząć od stwierdzenia, że badana młodzież wykazała silną orientację kształtowaną przez pryzmat zagrożeń wynikających z otaczającej rzeczywistości. Zróżnicowane jest ich uwarunkowanie; młodzież w Polsce zagrożenia łączy z przede wszystkim ze zjawiskami społecznie szkodliwymi (alkohol, narkotyki, cyberprzemoc, agresja) – 62% ogółu badanych, szybkimi przemianami cywilizacyjnymi (powodującymi przykładowo poczucie osamotnienia, ale też konieczność dopasowania się do zmieniających się trendów) – 50% badanych czy generalnie poczuciem osamotnienia – 39%. W badaniu na Ukrainie poczucie zagrożenia łączy się bardzo mocno z wydarzeniami lat 2014-2016 (rewolucja godności 2014 r., zajęcie Krymu, wojna w Donbasie)- 78% ogółu badanych oraz z warunkami ekonomicznymi kraju (zła sytuacja ekonomiczna) – 69%. To poczucie zagrożenia, niepewności, choć różnie opisywane w obu grupach, ma wpływ na ich rozwój, percepcję otaczającej rzeczywistości czy kształtowanie się tożsamości. Generuje pewne zachowania skutkujące np. wśród młodych gdańszczan niechęcią do tworzenia tożsamości zbiorowej, wśród Ukraińców poczuciem frustracji oraz mocno zakorzenionego lęku.

Występuje tu pewien wspólny mianownik – poszukiwanie przez młodzież (polską i ukraińską) więzi łączących badanych z otoczeniem - najbliższym środowiskiem, a zarazem poszukiwanie także poczucia tożsamości, nowej jej formuły. Pojawia się tu procesualność tworzenia się tożsamości. Odnotować można – szczególnie wśród badanej polskiej młodzieży- rozpad tradycyjnych więzi społecznych oraz towarzyszące temu obawy oraz lęki jako przejaw osobistych stanów, postaw, przeżyć, szczególnie nasilających się w okresie dorastania. Inne (obawy i lęki) wiążą się z możliwością uzależnienia, zagrożenia agresją i przemocą w najbliższym otoczeniu, a także poczucie stagnacji, apatii, bierności czy poczucia wyalienowania. Na Ukrainie zaś silny jest lęk odnośnie przyszłości: ekonomicznej, społecznej czy indywidualnej (szkoła, praca, sytuacja w kraju).

Zjawiskiem nad którym warto się zatrzymać – bardzo wyraźnie widocznym w badaniach – jest wspomniane zanikanie więzi, jako elementu łączącego mikrostruktury społeczne, takie jak rodzina, grupa rówieśnicza, lokalne środowisko oraz szkoła. Więzi, które łączą jednostki są bowiem fundamentem tworzenia poczucia tożsamości (indywidualnej i zbiorowej). Zaznaczyć należy, iż zjawisko częściowego zanikania więzi w ramach najbliższego otoczenia zdecydowanie bardziej wyraźne jest wśród młodych gdańszczan.

Więzi społeczne, a więc pewnego rodzaju związki i zależności pomiędzy uczestnikami/aktorami życia społecznego są czynnikiem szczególnie istotnym w rzeczywistości społecznej obu badanych przypadków. Wielu obserwatorów życia społecznego sugeruje, iż wzrost zachowań i zjawisk społecznie niebezpiecznych, wyraźna demoralizacja ujawniająca się w niektórych środowiskach, uwarunkowana jest właśnie rozpadem tradycyjnych więzi łączących ludzi. Zaznaczyć trzeba, iż wpływ na to mają nie tylko zjawiska społecznie szkodliwe. Źródła

należy szukać także w zmianie postaw, zachowań, działań czy przeobrażeniu hierarchii wartości i systemu normatywnego. Dotyczy to szczególnie środowiska nastolatków oraz młodzieży studiującej.

Więzi społeczne – do niedawna jeden z fundamentalnych czynników w kontekście funkcjonowania zbiorowości ludzkich – ulegają szybkim przemianom. Tradycyjnie pojmowane więzi zastępowane są poprzez nowe, zwłaszcza w odniesieniu do społeczeństwa ponowoczesnego⁵⁰.

Więź będąca podstawą relacji w najbliższym środowisku wychowawczym⁵¹, jest czynnikiem, który powinien gwarantować, szczególnie młodym ludziom, poczucie istotności, ważności, bycia potrzebnym, a także traktowanie w kategoriach podmiotu społecznego. Wobec zanikania więzi w rodzinie, dążenie do realizacji tego postulatu powinny podejmować inne instytucje w lokalnym środowisku wychowawczym. Z całą pewnością olbrzymią rolę do odegrania ma wprowadzona i opisana przez Helenę Radlińską kategoria *sił społecznych*, jako (...) *zespół określonych czynników i wartości funkcjonujących w środowisku, w postaci jednostkowych lub zbiorowych, jawnych lub ukrytych uzdolnień wyrażających się w pozytywnym działaniu*⁵². Taką rolę stara się urzeczywistniać przede wszystkim szkoła, tak w przypadku Ukrainy, jak i naszego kraju.

Postawione pytanie badawcze dotyczyło poczucia więzi z najbliższym środowiskiem – szkołą, domem rodzinnym, kolegami i znajomymi, miejscem zamieszkania. Widać zróżnicowanie ze względu na miejsce badania; większość badanych młodych gdańszczyzan wykazało brak poczucia więzi ze szkołą oraz miejscem zamieszkania (więź ze szkołą – 21%, więź z miejscem zamieszkania-37%), jednocześnie sygnalizując dość wysoki poziom poczucia więzi z domem rodzinnym (66%). Największy odsetek wskazuje więź z kolegami i znajomymi – ponad 73% ogółu badanych (młodych gdańszczyzan). Ukraińscy badani wskazują na częściej występujące wśród nich więzi mikrostrukturalne; prawie 80% wskazywało poczucie silnego przywiązania do najbliższego otoczenia: dom rodzinny, miejscowość, szkoła, najbliższe otoczenie (wśród badanych młodych Ukraińców najsilniejsza jest więź z krajem – 90%; w Polsce odsetek ten wynosi 35%).

Jednocześnie prawie 50% badanych młodych gdańszczyzan nie wykazuje potrzeby posiadania silnych więzi – uważa że relacje z bliskimi są ważne, ale liczy się przede wszystkim interes jednostki i życie według indywidualnych planów i aspiracji. W przypadku młodych Ukraińców odsetek jest zdecydowanie niższy – 20%.

Teza jaką można postawić brzmi: generalnie więzi nie zanikają, ulegają może pewnym przeobrażeniom, co jest związane z okresem ponowoczesności, a więc czasem zróżnicowania, gdzie niewiele zjawisk, procesów czy sytuacji społecznych nie jest jasnych i jednoznacznych. Do takiego wniosku można dojść także dzięki prowadzonym badaniom jakościowym- m.in. wywiadam otwartym z nauczycielami i pedagogami szkolnymi, którzy zauważają iż tradycyjne więzi przeobrażają się w coś na kształt *więzi interesu i osiągnięcia danego celu* przez jednostki bądź grupy uczniów. Także rozmawiając z młodymi gdańszczyzanami oraz młodymi Ukraińcami takie wrażenie się pojawia: „*nie ma potrzeby, nie ma czasu, nie chcę łączyć się z kimś/ czymś na trwałe. Liczy się chwila/ tu i teraz/ szkoda wysiłku na trwałe związki*”- tak nierzadko można usłyszeć od badanych”.

Tymczasem więź jest tym czynnikiem, który reguluje funkcjonowanie zbiorowości i organizacji, w tym tak ważnej dla rozwoju młodego człowieka instytucji, jak rodzina. Gdy czynnik ten ulega rozpadowi, bądź zanika, rodzina narażona jest na proces dezorganizacji. Skutkiem tego może być jej rozpad, coraz częściej obserwowany w tak Polsce, jak na Ukrainie (powodowany

⁵⁰ Piszą o tym m.in. A.Giza – Poleszczuk, M. Marody, *Przemiany więzi społecznych*, Warszawa 2004.

⁵¹ Pojęcie niezwykle istotne dla pedagogiki społecznej, którym zajmowało się lub zajmuje wielu przedstawicieli tej subdyscypliny, m.in. Helena Radlińska, definiując pojęcie *środowiska* jako zespół zjawisk społecznych, kulturowych oraz naturalnych, wśród których funkcjonuje dana jednostka przez dłuższy czas, a poprzez które kształtowana jest jej osobowość, charakter, nawyki, patrz: W.Theiss, *Radlińska*, Warszawa 1984, s. 67; S.Kowalski, *Szkoła w środowisku*, Warszawa 1969, także piszą o tym: S.Kawula, T.Pilch, czy Z. Tyska.

⁵² Ibidem.

często, o czym często wspominają młodzi Ukraińcy wyjazdami jednego z rodziców do pracy zagranicę - głównie do Polski).

Nauki społeczne bacznie zwracające uwagę na procesy socjalizacyjne, kreujące wszechstronny rozwój wychowawczy dzieci i młodzieży, akcentują konieczność budowy odpowiednich warunków rozwojowych w oparciu o szeroko pojmowane środowisko wychowawcze (bardzo wyraźnie tak się już dzieje w Polsce, na Ukrainie dopiero zaczyna się pojawiać). Podstawową kategorią jest tu szkoła. Tu olbrzymie zadanie i praca do wykonania, szczególnie dla szkoły ukraińskiej.

Takie działanie powinno prowadzić do powstania szeroko rozumianego partnerstwa jako formy współpracy pomiędzy uczestnikami danego środowiska (dość wyraźnie dzieje się tak w Polsce, rzadko jeszcze na Ukrainie). Dalej zaś może stać się podstawą narodzin relacji i interakcji, z czasem także więzi. Partnerstwo powoli staje się zjawiskiem i relacją coraz bardziej akceptowaną. Zmusza do tego m.in. zmieniające się otoczenie społeczne, kulturowe czy cywilizacyjne doby ponowoczesnej.

Wraz ze zmianą charakteru więzi, wobec zjawiska częściowego ich zanikania pojawiają się (społeczne) zagrożenia. Badana młodzież wskazuje następujące kategorie – problemy z którymi spotykają się najczęściej. Warto tu zwrócić uwagę na różnice w odpowiedziach obu badanych grup.

Tabela 1. Wskazywane problemy przez badaną młodzież w %

	badani młodzi Polacy	badani młodzi Ukraińcy
uzależnienie: alkohol, narkotyki	60,5	40,5
problemy z nauką, szkoła	34,5	25,0
agresja, przemoc na ulicy	30,0	20,0
obawy odnośnie swojej przyszłości (zawodowej, ekonomicznej)	19,0	65,0
problemy z brakiem zrozumienia w najbliższym środowisku / poczucie osamotnienia	18,0	5,0
obawy związane z chorobą/ śmiercią	11,0	33,0
przemoc, agresja w rodzinie, domu	9,0	2,0
brak miejsc do spędzania wolnego czasu	7,0	22,0
inne- zagrożenie wojną	-	44,0
pozostałe	3,0	3,0

Uzyskane tu wyniki potwierdzają także badania jakościowe (wywiady otwarte z młodzieżą, wywiady z nauczycielami, pedagogami, obserwacje własne, warsztaty w obu grupach); poczucie zagrożenia jakie zauważa się wśród badanej młodzieży z Gdańska jest determinowane przemianami cywilizacyjnymi/ przemianami technologicznymi oraz zjawiskiem uzależnienia (alkohol, narkotyki i inne). Młodzież ukraińska to zagrożenia płynące przede wszystkim z sytuacji społeczno-ekonomicznej kraju (toczący się konflikt na wschodzie kraju, brak stabilizacji wewnątrz kraju, brak reform, niepewność jutra, brak perspektyw zarobkowych, stagnacja). W obu przypadkach jest wspólny mianownik; okoliczności te mają swój wpływ na kształtowanie się poczucia tożsamości (jednostkowej i zbiorowej) obu grup.

Z przeprowadzonych przeze mnie badań wyłania się inny jeszcze niepokojący obraz dotyczący problemu związanego z możliwością uzależnienia od alkoholu i narkotyków - dotyka on obu badanych grup.

Alkohol jest najbardziej rozpowszechnioną substancją psychoaktywną używaną przez młodzież. Do picia alkoholu przyznaje się ponad 80% młodych Gdańszczan oraz prawie 90% młodych Ukraińców (najczęściej spożywanym alkoholem jest piwo oraz wódka). Wzrasta także

częstotliwość picia alkoholu oraz ilość jednorazowo wypijanego alkoholu (spożycie regularne - raz w tygodniu – 50% Polaków, 65% Ukraińców).

W prowadzonych badaniach nie zauważono szczególnego różnicowania uzyskanych wyników ze względu na zmienną płeć. Charakter oraz motywacja związana z inicjacją alkoholową jest podobna tak u młodych mężczyzn, jak i kobiet. Elementem różnicującym jest wiek: wraz z wiekiem zwiększa się częstotliwość spożywania, zmieniają się motywy oraz rodzaj pitego alkoholu.

Kolejnym elementem związanym z możliwością uzależnienia są narkotyki.

Zadane zostało pytanie *Czy kiedykolwiek zażywałeś narkotyki lub środki odurzające?*

Uzyskano następujące wyniki:

Tabela 2. Inicjacja narkotykowa wśród badanych – odpowiedzi na TAK w % ogólnie wszyscy respondenci oraz ze względu na zmienną płeć

	tak, brałem narkotyki Polska	tak, brałem narkotyki Ukraina
ogół badanych	10,5	15,5
mężczyźni	15,0	25,0
kobiety	6,0	5,0

Źródło: badania własne

Zjawiskiem, na które należy zwrócić uwagę w kontekście wskazywanych zagrożeń jest przemoc i agresja ujawniająca się w najbliższym otoczeniu (dom rodzinny, sąsiedztwo, przestrzeń publiczna), jak również na terenie szkoły (badani uczniowie szkół średnich) – z jej różnymi formami styka się prawie 70 % badanych młodych Polaków (w przypadku badanych młodych Ukraińców odsetek ten wynosi 45%). Zachowania agresywne i wręcz gwałcące godność osoby ludzkiej stanowią realne i odczuwalne dla młodzieży zagrożenie. Dla większości są problemem, z którym z różną częstotliwością, w różnych miejscach oraz w różny sposób (formy przemocy) się stykają.

Badani sygnalizują, iż przemoc w szczególny sposób doświadczają w najbliższej przestrzeni, w najbliższym środowisku: szkoła, ulica, podwórko czy dom rodzinny. Sprawcami agresji na terenie szkoły najczęściej są koledzy, w przypadku agresji poza szkolnej to osoby zwykle określane jako nieznajomi lub „starsi”, lecz także przedstawiciele najbliższego kręgu rodzinnego. Zdecydowanie częściej formy agresji i przemocy wskazują kobiety.

Wyraźnie sygnalizowane są takie formy przemocy jak cyberprzemoc, bicie, kradzieże czy przemoc psychiczna. Najczęściej wymienianym przez respondentów są natomiast wyzwiska. Na zjawisko przemocy psychicznej (także różnych form cyberprzemocy) zdecydowanie częściej wskazują badani na Pomorzu.

W kontekście badań nad zjawiskiem społecznych zagrożeń dzieci i młodzieży pojawia się problem (ich) poczucia tożsamości (procesu kształtowania się tożsamości).

Przeгляд wyników chciałbym rozpocząć od postrzegania swojego miasta/ miejsca zamieszkania (stosunek, wiedza, ocena swojego otoczenia wpływa na kształtowanie się tożsamości zbiorowej).

W przypadku młodych gdańszczan miasto jest zakorzenione w pamięci badanych przede wszystkim jako miejsce historyczne, miejsce ważnych zdarzeń z przeszłości, miasto-symbol. To w jakiś sposób generuje nastawienie (orientację) badanej młodzieży wobec Gdańska, zapewne wytwarza sposób myślenia o nim, kategoryzuje i tworzy obrazy.

Młodzi Ukraińcy podchodzą bardziej powierzchownie; miejsce zamieszkania to miejsce gdzie aktualnie żyją, uczą się, pracują. Nie widać szczególnych oznak tworzenia symbolicznych, metaforycznych obrazów.

Wydaje się, że podejście symboliczne, przez część antropologów czy socjologów odrzucane, nie traci na ważności. Jak uważa Chris Hann – wręcz zyskuje na znaczeniu w dzisiejszym społeczeństwie masowym. Jak ujmuje dalej: „[...] musi istnieć jakaś inna podstawa poza integracją ekonomiczną i siłą polityczną, jeśli mają one przetrwać w czasie – można zakładać, że tworzą ją symbole kulturowe i mity”⁵³.

Symbole i mity, mocno zakorzenione w naszym społeczeństwie, występujące w nie mniejszym stopniu także w percepcji młodego pokolenia, wywierają znaczny wpływ na powstające orientacje: wiedzę, wartości, ocenę czy dyspozycję do zachowań. Tworzą także naszą pamięć – o osobach, wydarzeniach, miejscach ważnych z punktu widzenia samej jednostki, ale też tej samej jednostki ujętej w różne struktury (społeczne).

Jako wniosek (badawczy) pojawia się zagadnienie pamięci; według badanych (szczególnie młodzieży ze Starego Sambora) – element pamięci osobistej (prywatnej) odgrywa w procesie budowania tożsamości (szczególnie indywidualnej) niebagatelne znaczenie. W przypadku młodzieży gdańskiej zdaje się być ona dość ważna, w przypadku młodzieży ukraińskiej pamięć wydaje się być jednym z podstawowych zagadnień, stanowi bowiem punkt odniesienia, co za tym idzie asumpt do tworzenia właśnie poczucia tożsamości.

Ramy pamięci badanych młodych gdańszczyzan oraz młodzieży ze Starego Sambora określane są zarówno poprzez pamięć osobistą (wewnętrzną, biograficzną, bezpośrednią), a więc to, co jednostki pamiętają z własnych przeżyć, jak i pamięć zewnętrzną (pośrednią), obejmującą wyobrażenia przeszłości wspólne członkom grupy i dotyczące również wydarzeń, w których nie uczestniczyli oni osobiście. Szczególnie mocno zakorzenione jest to wśród młodzieży ukraińskiej.

Chciałbym tu jedynie zasygnalizować te aspekty pamięci wśród badanej młodzieży, które mogą mieć wpływ na tworzenie tożsamości. Pytana młodzież gdańska o pamięć osobistą odpowiada, że interesuje się losami swojej rodziny (62%), zna dość dobrze i bardzo dobrze jej dzieje i losy w powojennym Gdańsku (55%), choć nie rozmawia na ten temat systematycznie (48,5%). Na pamięć, ich zdaniem, składa się przede wszystkim wiedza o losach rodziny, znajomość zdarzeń, okoliczności i ludzi oraz pielęgnowanie tej wiedzy i przekazywanie następnym pokoleniom.

Pamięć młodzieży z terenu obwodu lwowskiego (Stary Sambor i Sambor) to przede wszystkim pamięć o losach rodziny (respondenci często nawiązują do rodziny w ujęciu wielopokoleniowym) - 90% badanych, losach miejscowości przed i po wojnie czy (co szczególnie podkreślane) najnowszych dziejów po uzyskaniu niepodległości. Sygnalizują silne przywiązanie do tradycyjnych wartości rodzinnych, wiary, wydarzeń z historii wplecionych w ich rodziny.

Wydaje się, że tożsamość młodych Ukraińców kształtuje pamięć o najnowszych wydarzeniach w ich kraju; pamięć o rewolucji godności (2014 r.), tam zabitych a także poległych w czasie trwającej wojny na wschodzie Ukrainy. Wydarzenia te przekładają się na stwierdzenie większości z nich: „*jestem stąd, ale jestem przede wszystkim Ukraińcem*” (podobne stwierdzenie, ale wśród badanej polskiej młodzieży, iż jestem przede wszystkim Polakiem pojawia się rzadko). Ta tożsamość związana z ukraińskością definiowana jest bowiem nie tylko przez silne przywiązanie do tradycyjnych wartości rodzinnych, wiary, wydarzeń z najnowszej historii wplecionych w ich rodziny. Pojawia się bowiem silna retrospekcja związana z tragicznymi dziejami: wydarzenia związane z wielkim głodem jaki miał miejsce na Ukrainie w latach 30-tych, przesiedleniami i wywózkami, stosunkiem władz sowieckich do Ukraińców, latami wojny, latami sowieckiej Ukrainy, zjawiskiem sowietyzacji. Pojawiają się także wątki stosunku władz przedwojennej Polski do Ukraińców oraz generalnie stosunków polsko-ukraińskich w latach II Rzeczypospolitej. Wszystkie te wydarzenia wplecione w każdą rodzinę powodują silne postawy retrospektywne, mające silne odzwierciedlenie we wszystkich aspektach funkcjonowania współcześnie, we wszystkich dziedzinach życia dzisiejszych mieszkańców tych terenów. Jest jednak to często

⁵³ Hann Ch., *Antropologia społeczna*, Kraków 2008, s. 150.

przyczynę do czegoś pozytywnego - tworzy bowiem przyczynę do szerszej aktywizacji, do podejmowania działań na rzecz szeroko pojętej zmiany w funkcjonowaniu jednostki, ale też i struktur tamtego społeczeństwa. Wydaje się, że silnie zakorzenione wydarzenia, nierzadko tragiczne, inaczej niż w Polsce, mocno pobudzają dużą część badanych do działania; nie tylko o charakterze „emigracyjnym” (duży odsetek młodych sygnalizujących wyjazd- głównie do Polski), ale też lokalnym – „*tylko już nas spotkało złego, że teraz musi być lepiej; ale też musimy bardziej się starać, więcej działać*” – takie często padają słowa.

Badani młodzi Ukraińcy wydają się być żywo zainteresowani obszarem/ miejscem gdzie żyją, choć jak wcześniej zaznaczono nie mitologizują go, nie tworzą metaforycznej przestrzeni, opisują bez „uniesień”. Wykazują przede wszystkim silne zintegrowanie ponadlokalne - z państwem ukraińskim, dodając iż to właśnie tworzy „zakorzenienie” oraz stanowi krok ku budowie własnej tożsamości. Co więcej, zabezpiecza przed zjawiskami społecznie szkodliwymi, pomaga w budowaniu „wewnętrznego bezpieczeństwa”.

W zakończeniu chciałbym zaznaczyć; wyniki badań pokazują zróżnicowany obraz badanych w i wobec miejsca swego zamieszkania. Różna jest też (tworząca się) tożsamość, bo różne są to miejsca i mimo pewnych podobieństw, różna to młodzież. Badania pokazują realne poczucie zagrożenia, ale też świadomość iż wpływają one (zagrożenia) na kształtowanie się *jestestwa* młodego człowieka. Pokazują (badania) - szczególnie wśród młodych gdańszczyzan- ciągle poszukiwanie formuły własnej tożsamości (procesualność). Tożsamość młodych Ukraińców wydaje się być „prostsza” – „*jestem stąd, jestem Ukraińcem*”. Wydaje się być też ukształtowana dość jednoznacznie przez pryzmat konkretnych zdarzeń z historii tego kraju, jak też losów i historii rodziny (danego respondenta).

Respondenci przedstawiają mnogość postaw względem obu miejsc: Gdańska oraz Starego Sambora (i okolic). Zauważyć można postrzeganie obu miast przez pryzmat historii; miasto-symbol, miasto-doświadczone, miasto-świadek zdarzeń czy świadek dziejów (Gdańsk); „*małe miasteczko*”, „*miasteczko pogranicza*” (Stary Sambor), także negatywnych – „*brzydkie/ prowincjonalne miasto*”(Sambor). Wydaje się - i są w tym obie grupy zgodne- kochają a zarazem często nie lubią swojego miejsca – różniąc jest tu tylko motywacja, ewentualnie jej konkretne przejawy (*wyjadę stąd* – twierdzi tak spora grupa młodych Ukraińców; *mogłoby się tu więcej działać*- to młodzi gdańszczyzanie).

Badanych młodych Ukraińców kształtuje najnowsza historia, bardzo emocjonalnie tworzy ich sposób myślenia, tworzy ich tożsamość przez pryzmat państwa narodowego. Ich tożsamość warunkowana jest aktualnością (społeczno-ekonomiczną Ukrainy). Młodych gdańszczyzan kształtuje przede wszystkim własny cel/ własny interes. Raczej nie są skłonni działać na rzecz miasta/ regionu.

Respondenci wykazują się pamięcią indywidualną (przyczynia się do tworzenia tożsamości) - pamięcią o losach rodziny; z drugiej strony nie szczególnie celebrowanej, traktowanej nieco „od święta” – tak jest w przypadku młodych gdańszczyzan. Młodzi Ukraińcy to pamięć o rodzinie (bliższej i dalszej), a także pamięć o wydarzeniach dotyczących ich państwa, i tego w jakim kierunku ono zmierza. Młodzi Ukraińcy to „emocjonalna” celebrowanie – osób, miejsc, wydarzeń budująca przede wszystkim tożsamość o wymiarze narodowym.

Wyżej opisany to zaledwie fragment materiału badawczego. Jednak już pobieżne przeanalizowanie pokazuje różnorodność postaw, inne spojrzenie obu grup, po prostu poznawczo intrygujące (szczególnie badania wśród młodych Ukraińców). Dalej warto przyglądać się badawczo, wyciągać wnioski, budować stwierdzenia. Ciekawa wydaje się tu kategoria *pamięci*, która może tworzyć poczucie tożsamości (indywidualnej i zbiorowej). W przypadku młodych gdańszczyzan widać poszukiwanie własnej (nowej?) formuły poczucia tożsamości; młodzi Ukraińcy swoją formułę mają, ale wyraźnie chcą coś do niej dodać (europejskość?), czyli choć „coś już mają”, dalej „czegoś szukają”.

Ważne jest, by w tych poszukiwaniach młodzież nie była sama. Pomoc ze strony najbliższego środowiska zmniejsza bowiem prawdopodobieństwo tworzenia się poczucia zagrożenia, strachu i leku.

Bibliografia

1. Bauman Z. (2006), *Płynna rzeczywistość*, Kraków, Wydawnictwo Literackie.
2. Bokszański Z., *Tożsamości zbiorowe*, Warszawa 2008.
3. Bursza W., (1998), *Antropologia kultury*, Poznań.
4. Giza– Poleszczuk A., Marody M., (2004), *Przemiany więzi społecznych*, Warszawa.
5. Hann Ch., *Antropologia społeczna* (2008), Kraków
6. Kaprański S., Pamięć, przestrzeń, tożsamość. Próba refleksji teoretycznej, [w] *Pamięć, przestrzeń, tożsamość*, pod. red. S. Kaprański (2010), Warszawa.
7. Szacka B., Pamięć społeczna, w: *Encyklopedia socjologii*, t. 3, Warszawa 2000.
8. Szacka B., „Pamięć społeczna a identyfikacja narodowa, w: A. Jasińska-Kania (red.), „Trudne sąsiedztwa z socjologii konfliktów narodowościowych, Warszawa 2001.
9. Theiss W. (2001), *Mała ojczyzna: perspektywa edukacyjno-utilityarna* [w:] *Mała ojczyzna. Kultura. Edukacja. Rozwój lokalny*, pod red. W. Theiss, Warszawa.
10. Theiss W. (1984), *Radlińska*, Warszawa.
11. Ziółkowski M., Koralewicz J. (2003), *Mentalność Polaków. Sposoby myślenia o polityce, gospodarce i życiu społecznym 1988-2003*, Poznań.
12. Wylegała A., *Przesiedlenia a pamięć. Studium (nie)pamięci społecznej na przykładzie ukraińskiej Galicji i polskich „ziem odzyskanych”*, Toruń 2014.
13. pod. red. Zielińska M., Trzop B., *Transgraniczność w perspektywie socjologicznej. Pogranicza i centra współczesnej Europy*, Zielona Góra 2014: G. Babiński, *Pogranicza i transgraniczności. Wokół zagmatwania pojęć i zjawisk społecznych*.